

Польська естафета свободи

Поляки ніколи не погоджувалися на те, щоб інші вирішували їхню долю. Такому ставленню відповідає Січневе повстання XIX століття – героїчна партизанська війна проти російських окупантів.

Увечері четверга, 4 серпня 1864 року, церкви у Старому місті Варшави тріщали по швах. День не був святковим, тож пильна царська поліція здогадувалася, що стало причиною такого великого скупчення вірних у храмах. Серед мешканців міста поширилася звістка, що наступного буде страта – згідно з вироком російського суду – членів Польського національного уряду.

Наступного дня багатотисячний натовп в тиші прощався з п'ятьма засудженими, яких вели на шибеницю. Найстаршому з них, генералу Ромуальду Траугутту, було лише 38 років. Він був керівником Січневого повстання – великого польського повстання, покликаного скинути російське ярмо. Хоча бої тривали до осені, смерть Траугутта та чотирьох його товаришів означила символічний кінець цього повстання. «Вони незворушно піднялися на ешафот і з досконалим [...] самоконтролем віддалися своїй долі», — повідомляла *New York Times*. Хоч в Америці тривала громадянська війна, у серпні газета двічі знайшла місце на своїх сторінках, щоб наблизити читачів до «останнього акту трагедії польського повстання».

Жити, як вільні люди

Середина 19 століття – це час, коли Захід вже пройшов першу фазу промислової революції й далі розвивався 1859 році починається будівництво Суецького каналу, який радикально скоротить шлях з Європи до Індії та Далекого Сходу. Через рік Етьєн Ленуар патентує свій двигун внутрішнього згоряння у Франції. У 1861 році телеграф з'єднує східне узбережжя Америки із західним.

До Польщі, відсутньої на мапі тогочасного світу, сучасність наближається з великим запізненням. З кінця XVIII століття країна була поділена між трьома могутніми державами: Пруссією, Росією та Австрією. З точки зору Берліна, Санкт-Петербурга і особливо Відня, польські землі розташовані периферійно і до них ставляться зневажливо. Але це не єдина проблема. Поляки не можуть жити, як вільні люди. Їм доводиться боронитися від германізації та русифікації, а всі повстання за незалежність жорстоко придушуються.

«Ніяких мрій!» – проголосив новий російський цар Олександр II під час візиту до Варшави у 1856 році. У Королівстві Польському – так називалася спочатку автономна частина російського поділу – селяни все ще не могли дочекатися отримання виборчих прав. Патріотичні маніфестації у Варшаві закінчилися розстрілом беззахисного натовпу та введенням воєнного стану. Чашу гіркоти переповнив новий військовий призов, що мав охопити особи, яких підозрювали у змовницькій діяльності. Новобранців чекали п'ятнадцять років служби в царській армії – в трагічних умовах, часто за тисячі кілометрів від дому. Багато хто вважав за краще боротися, ніж миритися з такою долею.

Так 22 січня 1863 р. спалахнуло повстання, яке мало стати найтривалішим із польських повстань після поділу. Тимчасовий національний уряд закликав земляків «на поле останнього бою» за волю і незалежність. Водночас він оголосив про надання селянам виборчих прав і підкреслив, що всі, «без огляду на віру і походження», є «вільними та рівними громадянами країни». Це був великий крок у розбудові сучасної нації.

Самотня боротьба

Але на незалежність полякам довелося чекати ще понад півстоліття. Січневе повстання з самого початку було битвою Давида з Голіафом. Так, російська армія зазнала ганебної поразки в Кримській війні (1853–1856). Там, однак, турків підтримували сучасно оснащені армії західних країн: Великої Британії, Франції та Сардинського королівства. Поляки, однак, мусили воювати самі.

«Якийсь час війна за участю Франції та, можливо, Австрії, проти Росії, здавалося, висіла на волосині...», — пише відомий історик Анджей Новак. Значна частина західної громадської думки симпатизувала полякам, які боролися за волю проти царського деспотизму. Але в урядових кабінетах перемогла вузько зрозуміла Realpolitik. Військова допомога повстанню не надійшла.

Швидше, підтримку отримала Росія. Альвенслебенська конвенція, укладена 8 лютого 1863 р. у Петербурзі, передбачала російсько-пруське співробітництво в придушенні Січневого повстання. Австрія, спочатку байдужа до повстання, у лютому 1864 р. оголосила стан облоги в Галичині – так у Відні називали відібрані у Польщі землі – і приєдналася до репресій проти польських борців за незалежність. Можна сказати, що три держави розподілу знову об'єдналися проти польського питання.

Хтось запитає, чому, попри це, повстанці воювали майже два роки, провели понад тисячу боїв і сутичок з російською армією, яка переважала. З тих самих причин, з яких багато разів раніше і пізніше поляки вирішували взяти до рук зброю, коли інші хотіли їх приборкати. Через незгоду з поневоленням, за збереження честі та особистої гідності. Так було вже у XVIII столітті, коли ослаблена Річ Посполита намагалася вирватися з-під російської опіки. Так було протягом усього XIX століття, коли Польща боролася за повернення на карту світу. А також у XX столітті, коли вона стала жертвою двох тоталітарних режимів: німецького нацизму та радянського комунізму. Свободу, якою ми насолоджуємося сьогодні, надовго здобуло лише покоління «Солідарності» — великого громадського руху, який народився на хвилі страйків у серпні 1980 року.

Довоєнна незалежна Польща (1918–1939) з великою повагою ставилася до ветеранів Січневого повстання – людей, які ефективно спонукали наступні покоління до боротьби за свободу. Сьогодні, через 160 років, ми завдячуємо їм такою ж повагою. І коли Україна захищається від російського вторгнення, ми чітко бачимо, що свобода не дається раз і назавжди. Її все ще потрібно плекати й, якщо потрібно, давати відсіч.

Karol Nawrocki